

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

На думку Верховного Суду України, зі змісту ст. 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» вбачається, що саме з 16 квітня відповідного року у контролюючого органу виникає право на стягнення несплачених підприємством самостійно сум санкцій у судовому порядку. При цьому на такі правовідносини поширюється строк звернення до суду, встановлений ст. 99 КАС України, а ч. 4 ст. 20 цього Закону (за якою до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК України) не має правового значення для вирішення цього спору, оскільки в останній нормі визначено строки для застосування адміністративно-господарських санкцій, а не для їх стягнення.

Отже, відділення Фонду, звернувшись у жовтні 2008 р. до суду з позовом про стягнення санкцій за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця, не порушило строк звернення, встановлений ч. 2 ст. 99 КАС України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

21 лютого 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження за наявними матеріалами справу за позовом Сумського обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів (далі — відділення Фонду) до товариства з обмеженою відповідальністю «СК-Агро» (далі — ТОВ) про стягнення адміністративно-господарських санкцій та пені, за заявою відділення Фонду про перегляд ухвали Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р.,
встановив:

У жовтні 2008 р. відділення Фонду звернулося до суду з позовом, в якому, пославшись на статті 19, 20 Закону від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (далі — Закон), просило стягнути з ТОВ адміністративно-господарські санкції у розмірі 40 тис. 175 грн 95 коп. за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця та 8 тис. 35 грн 19 коп. пені за порушення строку сплати санкцій. Підставою для застосування санкцій до відповідача було нестворення ним у 2007 р. п'яти робочих місць для працевлаштування інвалідів.

Господарський суд Сумської області постановою від 9 грудня 2009 р. позов задовольнив.

На обґрунтування свого рішення суд першої інстанції послався на те, що вимоги відділення Фонду є обґрунтованими, оскільки ТОВ протягом 2007 р. не здійснювало заходи, спрямовані на

працевлаштування інвалідів, а саме несистематично подавало заявки у звіті за формою № 3-ПН.

Харківський апеляційний адміністративний суд постановою від 22 червня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р., рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив. При цьому суди обох інстанцій погодилися з висновком суду першої інстанції щодо обґрунтованого застосування до ТОВ санкцій, водночас послалися на недотримання відділенням Фонду при їх застосуванні строків, встановлених ст. 250 ГК.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, відділення Фонду просило скасувати рішення судів касаційної та апеляційної інстанцій та направити справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. На обґрунтування зазначеного заявник додав ухвали Вищого адміністративного суду України від 20 січня, 20 липня, 28 серпня та 2 вересня 2010 р., в яких, на його думку, по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано ч. 4 ст. 20 Закону.

Заява про перегляд оскаржуваного рішення Вищого адміністративного суду України підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий адміністративний суд України у справі, що розглядається, залишаючи без змін рішення апеляційного суду, погодився із висновком останнього щодо недотримання відділенням Фонду строків застосування адміністративно-господарських санкцій, передбачених ст. 250 ГК.

* Публікується повний текст судових рішень із незначними редакційними правками.

У справах, ухвали касаційного суду в яких додані до заяви позивача, суди при вирішенні аналогічних спорів послалися на ч. 4 ст. 20 Закону, в якій зазначено, що до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК.

Аналіз наведених рішень суду касаційної інстанції дає підстави вважати, що він неоднаково застосував одну й ту саму норму матеріального права у подібних правовідносинах.

Відповідно до ч. 1 ст. 250 ГК адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених Законом.

Згідно з ч. 1 ст. 238 цього Кодексу за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Водночас за змістом ст. 20 Закону адміністративно-господарські санкції за недотримання нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів сплачуються підприємствами самостійно в строк до 15 квітня року, наступного за роком, в якому відбулося порушення нормативу, встановленого ч. 1 ст. 19 Закону.

На думку Верховного Суду України, саме з 16 квітня відповідного року у контролюючого органу виникає право на стягнення несплачених підприємством самостійно сум санкцій у судовому порядку. При цьому на такі правовідносини поширюється строк звернення до суду, встановлений ст. 99 КАС.

Частина 4 ст. 20 Закону, за якою до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК, не має правового значення для вирішення цього спору, оскільки в останній нормі визначено строки для застосування адміністративно-господарських санкцій, а не для їх стягнення.

Отже, відділення Фонду, звернувшись у жовтні 2008 р. до суду про стягнення санкцій за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця, не порушило строк звернення, встановлений ч. 2 ст. 99 КАС (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Таким чином, у справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України неправильно застосував норми матеріального права.

З урахуванням наведеного ухвала касаційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до цього суду.

Керуючись статтями 241–244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву відділення Фонду задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Положення ст. 1212 ЦК України не можуть застосовуватися як підстава для повернення сум сплачених податків.

Порядок нарахування, сплати і повернення сум податків регулюється спеціальними нормами податкового законодавства, а спори з питань оподаткування не належать до компетенції господарських судів і вирішуються в порядку адміністративного судочинства

ПОСТАНОВА

*Верховного Суду України від 16 травня 2011 р.
(в и т я г)*

У січні 2010 р. відкрите акціонерне товариство «Закарпатінтерпорт» (далі — ВАТ) заявило позов до державного територіально-галузевого об'єднання «Львівська залізниця» (далі — ДТГО),

треті особи — Ужгородська міжрайонна державна податкова інспекція, Державна податкова інспекція у м. Львові, про стягнення 20 тис. 954 грн 65 коп. безпідставно стягнутих коштів за період із

січня по лютий 2007 р. за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України.

ВАТ неодноразово уточнювало позовні вимоги. В останній заяві від 15 березня 2010 р. № 128, що подана до суду 22 березня 2010 р., позивач збільшив розмір позовних вимог: просив суд стягнути з відповідача безпідставно стягнуті кошти в розмірі 75 тис. 182 грн 53 коп.

На обґрунтування позовних вимог ВАТ послався на те, що ДТГО за період із січня по червень 2007 р. на порушення п. 5.15 ст. 5 та підпункту 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону від 3 квітня 1997 р. №168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон №168/97-ВР) нарахувало у рахунок оплати податку на додану вартість (далі — ПДВ) та стягнуло з особового рахунку позивача 75 тис. 182 грн 53 коп. за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України, в тому числі за: подачу та забирання вагонів локомотивом залізниці; користування вагонами загального парку залізниць України колії 1520 мм.; подачу та забирання вагонів з транзитним вантажем на/з під'їзних колій позивача; користування вагонами, в яких перевозиться транзитний вантаж на час здійснення перевантажувальних операцій; участь представника залізниці для визначення стану транзитного вантажу у вагонах колії 1435 мм., що прибули для перевантаження; переведення стрілок при подачі та збиранні вагонів локомотивом залізниці.

Рішенням Господарського суду Львівської області від 23 березня 2010 р. позов задоволено: стягнуто із ДТГО на користь ВАТ 75 тис. 182 грн 53 коп. безпідставно стягнутих коштів, 751 грн 82 коп. сплаченого державного мита, 236 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Суд, приймаючи таке рішення, виходив з того, що відповідно до п. 5.15 ст. 5 Закону №168/97-ВР операції з поставки послуг з перевезення пасажирів та вантажів транзитом територією України звільняються від оподаткування.

Львівський апеляційний господарський суд постановою від 18 жовтня 2010 р. рішення суду першої інстанції скасував; прийняв нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що належних доказів виконання саме робіт (послуг), які відповідно до Закону №168/97-ВР звільняються від оподаткування чи оподатковуються за нульовою ставкою, позивач не надав.

Водночас Львівський апеляційний господарський суд вказав на те, що спірна сума є ПДВ, яка утримана ДТГО та перерахована до Державного бюджету України (далі — Державний бюджет). Така сума податку не може вважатися отриманою відповідачем без достатньої правової підстави та

збереженою ДТГО за рахунок ВАТ, оскільки набувачем у цій ситуації є Державний бюджет. Та обставина, що ДТГО розпорядилося спірною сумою коштів, віднісши їх до складу ПДВ, не змінює характер правовідносин сторін і не припиняє їх, а тому відсутні підстави застосування ст. 1212 ЦК для повернення коштів.

Касаційний суд погодився з висновками апеляційного суду, постановою від 18 січня 2011 р. залишивши постанову Львівського апеляційного господарського суду без змін.

ВАТ у порядку ст.111¹⁹ ГПК подало заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р. у справі № 10/7 з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. На обґрунтування заяви додано копії постанов Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2006 р. у справі № 1/59-06-1810, від 1 листопада 2007 р. у справах №№ 3/174-07/5251, 3/175-07/5252, від 20 грудня 2007 р. у справах №№ 28/252-07-7130, 28/253-07-7131, від 1 квітня 2008 р. у справах №№ 3/328-07-8831, 3/329-07-8832, від 11 березня 2010 р. у справі № 14/209, в яких висловлені правові позиції про те, що безпідставно нараховані та отримані від платника податків суми ПДВ підлягають поверненню на підставі ст. 1212 ЦК.

Вищий господарський суд України ухвалою від 16 березня 2011 р. у справі № 10/7 вирішив питання про допуск справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р.

Верховний Суд України ухвалами від 25 березня 2011 р.: відкрив провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р.; витребував матеріали справи; доручив голові Науково-консультативної ради при Верховному Суді України підготувати разом з відповідними фахівцями цієї ради науковий висновок щодо неоднакового застосування судом касаційної інстанції ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави; визначив Кабінет Міністрів України органом державної влади, представники якого можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, дослідивши доводи ВАТ, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява не підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що відповідно до п. 1 договору № 394 про подачу та забирання

вагонів, укладеного 25 грудня 2002 р. ВАТ з ДТГО, здійснюється подача, розставлення на місця навантаження, вивантаження і забирання вагонів з під'їзної колії, що примикає до станції Чоп Львівської залізниці. Пунктом 14 цього договору передбачено, що ВАТ як користувач сплачує залізниці за подачу і забирання вагонів та маневрову роботу згідно з Тарифним керівництвом № 1, а за додаткові послуги — згідно з діючими цінами і тарифами на договірні послуги за накопичувальною карткою та відомістю оплати за користування вагонами (контейнерами) за фактично виконану роботу на станції Чоп.

Крім того, 12 березня 2003 р. ВАТ і ДТГО уклали договір № 05/03 з надання послуг з навантажувально-розвантажувальних робіт при перевезенні експортно-імпорتنих і транзитних вантажів залізницями України та країн СНД.

Водночас господарські суди встановили, що відповідно до вищезазначених договорів протягом січня—червня 2007 р. ДТГО надало послуги ВАТ, в тому числі з: подачі та забирання вагонів з транзитним вантажем; користування вагонами, в яких перевозиться транзитний вантаж на час здійснення перевантажувальних операцій; участі представника залізниці для визначення стану транзитного вантажу у вагонах колії 1435 мм., які прибули для перевантаження.

Розрахунки за послуги з обслуговування транзитних вантажів проводилися за попередньою оплатою та обліковувалися ДТГО на єдиному для всіх видів послуг особовому рахунку ВАТ.

Оскаржувана у судовому порядку сума — 75 тис. 182 грн 53 коп., яка стягнута відповідачем з попередньої оплати позивача, — є сумою ПДВ, нарахованого за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України.

Відповідно до статей 1, 2 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон №2181-III) здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою нарахування та своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також проведення відповідних перевірок та встановлення фактів порушення податкового законодавства належить до компетенції податкових органів.

Статтею 48 Бюджетного кодексу України визначено, що в Україні застосовується казначейська

форма обслуговування Державного бюджету, що передбачає здійснення Державним казначейством України операцій з коштами державного бюджету, розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів, контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів, а також бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання державного бюджету.

Відповідно до ст. 1212 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави (безпідставно набуває майно), зобов'язана його повернути потерпілому.

Предметом регулювання цієї норми закону є цивільно-правові відносини, що виникають через безпідставне отримання чи збереження майна і не врегульовані спеціальними нормами права.

У даній справі оскаржується повернення ПДВ, утримане з позивача та перераховане до Державного бюджету. Порядок нарахування, сплати і повернення сум податків регулюється спеціальними нормами податкового законодавства, а спори з питань оподаткування не належать до компетенції господарських судів і вирішуються в порядку адміністративного судочинства.

Та обставина, що відповідач розпорядився спірною сумою коштів як ПДВ, не змінює характер податкових правовідносин сторін і не припиняє їх, а тому ст. 1212 ЦК не може застосовуватися як підстава для повернення сум сплачених податків.

Касаційний суд, залишаючи без змін постанову Львівського апеляційного суду від 18 жовтня 2010 р., якою відмовлено у задоволенні позову, обґрунтовано виходив з того, що оскаржувана сума податку, стягнута з особового рахунку позивача, не може вважатися отриманою відповідачем без достатньої правової підстави та збереженою у себе за рахунок позивача, оскільки набувачем у цій ситуації є Державний бюджет.

За таких обставин відсутні підстави для скасування законної постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2010 р. у справі №10/7 та направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111¹⁴—111²⁶ ГПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви ВАТ про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2010 р. відмовив.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності.

Судочинство із застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за наявності підстав, передбачених ст. 94 цього Кодексу, та у порядку, передбаченому статтями 417—424 КПК України.

Порушення судами зазначених вимог закону потягло скасування судових рішень

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 16 лютого 2012 р.

(в и т я г)

Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області постановою від 11 серпня 2009 р. застосував щодо Б. примусові заходи медичного характеру у виді госпіталізації до психіатричного закладу із суворим наглядом за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК.

Апеляційний суд Запорізької області ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах від 19 жовтня 2009 р. постанову місцевого суду залишив без змін.

Верховний Суд України ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах від 2 лютого 2010 р. відмовив у задоволенні касаційної скарги законного представника на зазначені вище судові рішення щодо Б.

Постановою суду встановлено, що Б. 14 квітня 2009 р. приблизно о 20 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних відносин із О., завдав останньому декілька ударів по різних частинах тіла, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого.

У клопотанні законний представник Р., діючи в інтересах Б., просила переглянути постановлені щодо останнього судові рішення в порядку виключного провадження та скасувати їх у зв'язку з істотним порушенням кримінально-процесуального закону, а справу направити на нове розслідування. Вона мотивувала це тим, що під час досудового слідства було грубо порушено право на захист, а саме, незважаючи на те, що з початку провадження у справі було відомо про наявність у Б. психічного захворювання, через яке він не міг реалізувати своє право на захист і мав право на обов'язкову участь захисника, органи досудового слідства, які провадили розслідування, не забезпечили реалізацію цього права. Вона зазначила, що хоча в деяких протоколах міститься підпис захисника, проте останній фактично участі в проведеному слідчих дій не брав, а також зауважила на незаконності висновків суду про вчинення су-

спільно-небезпечного діяння саме Б., оскільки їх зроблено без дослідження та оцінки всіх доказів, у тому числі показань свідка С.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені в клопотанні, судді Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшли висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 45 КПК участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, у тому числі у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати своє право на захист, — з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення або з моменту встановлення цих вад.

Зазначених вимог закону при провадженні досудового слідства у справі щодо Б. дотримано не було.

Із матеріалів справи вбачається, що про психічне захворювання Б. органу досудового слідства було відомо до порушення кримінальної справи. Про це сам Б. повідомив ще 17 квітня 2009 р. оперуповноваженого ВКР РВ ГУМВС України під час надання йому пояснення.

Кримінальну справу щодо Б. за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, було порушено 23 квітня 2009 р.

Будучи допитаною як свідок, мати Б. — Р. 24 квітня 2009 р. дала показання органу досудового слідства про те, що її син є інвалідом 2-ої групи у зв'язку з наявністю у нього психічного захворювання (шизофренії), встановленого медичною комісією у 2001 р.

Незважаючи на наявність такої інформації, 25 квітня 2009 р. слідчий прийняв від Б. відмову від захисника та допитав його як підозрюваного.

Того ж дня Б. було пред'явлено обвинувачення за ч. 2 ст. 121 КК та допитано як обвинуваченого без участі захисника.

13 травня 2009 р. у справі призначено амбулаторну судово-психіатричну експертизу та 15 травня 2009 р. Б. без захисника ознайомили з постановою про призначення цієї експертизи. У той же час довідку з поліклінічного відділення ЦРЛ про перебування Б. на «Д» обліку психіатра слідчий отримав 14 травня 2009 р.

Амбулаторна судово-психіатрична експертиза висновком від 10 червня 2009 р. встановила, що Б. страждає на хронічне психічне захворювання (шизофренію). За своїм психічним станом на час вчинення злочину і провадження розслідування справи він не міг усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Згідно зі ст. 47 КПК захисника призначили Б. лише 10 червня 2009 р.

Відповідно до ст. 19 КК особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності кримінальній відповідальності не підлягає.

Судочинство щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за наявності підстав, передбачених ст. 94 КК і в порядку, встановленому у статтях 417—424 КПК.

Згідно з визначеною законом процедурою провадження досудового слідства у справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особами у стані неосудності або обмеженої осудності, передбачено, що: участь захисника у таких справах є обов'язковою з моменту встановлення в особи психічного захворювання; психічний стан особи визначається судово-психіатричною експертизою; особа, яка має психічний розлад, не притягується як обвинувачений, а якщо в такої особи виявлено психічне захворювання після притягнення її до відповідальності, то рішення щодо неї втрачає силу; у цих справах обвинувальний висновок не складається; слідчі дії за участю таких осіб проводяться тільки у випадках, якщо їхній психічний стан це дозволяє.

Усупереч зазначеним положенням закону щодо порядку провадження досудового слідства у справах про діяння неосудних або обмежено осудних осіб 10 червня 2009 р. з участю Б. проведено відтворення обстановки та обставин події, а 26 червня 2009 р., тобто вже після отримання висновків судово-психіатричної експертизи щодо його неосудності, Б. пред'явили обвинувачення та допитали його як обвинуваченого. Протоколи зазначених слідчих дій закінчуються рукописним записом «захисник» та відповідним підписом, проте в їх вступних частинах не зазначено, яку участь брав захисник у проведених слідчих діях.

Згідно зі статтями 419, 421 КПК в ухвалі (постанові) у справі про застосування примусових заходів медичного характеру крім вирішення питань, передбачених ст. 420 КПК, повинні бути: формулювання суспільно-небезпечного діяння, яке визна-

не судом установленим; докази, перевірені судом і покладені в обґрунтування висновків суду; мотиви прийнятого рішення.

Зазначених вимог закону суд також не дотримав.

Так, у судовому засіданні законний представник звертала увагу суду на вказане вище порушення кримінально-процесуального закону. Крім того Р. дала показання про те, що від дій її сина не могли утворитися виявлені в О. тілесні ушкодження. Посилалася на показання свідка С. про те, що в день події приблизно о 23 год. 10 хв. потерпілий, будучи у стані алкогольного сп'яніння, приходив до нього і в той день він не бачив у нього тілесних ушкоджень.

Суд, порушуючи вимоги статей 16¹, 419 КПК, не перевіряв зазначені показання законного представника Б., не створив умов для здійснення нею наданих їй прав та, мотивуючи вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, саме Б., послався на його ж показання, які він давав під час досудового слідства (як підозрюваний та обвинувачений) і відтворення обстановки та обставин події. Суд також послався на показання законного представника Р. під час досудового слідства, яка розповідала про обставини події зі слів Б.

Про істотні порушення кримінально-процесуального закону сам Б. та Р. зазначали в апеляційних скаргах

Відмовляючи у задоволенні апеляційних скарг, апеляційний суд зазначив, що висновки місцевого суду про доведеність заподіяння О. тяжкого тілесного ушкодження саме Б., що спричинило смерть потерпілого, відповідають фактичним обставинам справи та підтверджуються сукупністю доказів, пославшись при цьому на ті ж показання Б. на досудовому слідстві та показання Р., що вказані у вирокі.

Крім того, апеляційний суд оцінив показання Б. про визнання ним заподіяння тілесних ушкоджень О. як достовірні.

У касаційній скарзі законний представник Р. указувала на зазначені вище порушення кримінально-процесуального закону а також про незаконність висновків суду про вчинення суспільно небезпечного діяння саме Б.

Рішення про відмову в задоволенні касаційної скарги суд касаційної інстанції мотивував тим, що висновки про причетність Б. до вчинення суспільно небезпечного діяння підтверджуються тими ж показаннями Б. на досудовому слідстві та законного представника Р., свідків та даними, які містяться у висновку судово-медичної експертизи.

Визнаючи безпідставним доказ про порушення права на захист, суд касаційної інстанції зазначив, що обвинувачення Б. було пред'явлено за участю захисника Д., хоча свідчення Р. про фор-

мальну участь захисника в цій справі не перевірила жодна судова інстанція.

Положення гл. 34 КПК також не врахував ні апеляційний суд, ні суд касаційної інстанції.

Крім того, в ухвалі суду касаційної інстанції вживаються формулювання про винуватість Б., що є неприпустимим для цієї категорії справ.

Зазначені порушення кримінально-процесуального закону є такими, що істотно вплинули на правильність судових рішень у справі про застосування примусових заходів медичного характеру щодо Б.

Виходячи з указанного, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала постанову Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області від 11 серпня 2009 р., ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Запорізької області від 19 жовтня 2009 р. та ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 2 лютого 2010 р. щодо Б., а справу направила на нове розслідування.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відшкодовується чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим) такої особи, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю, особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку незалежно від вини такої особи

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 5 березня 2012 р.

(в и т я г)

У січні 2009 р. М., К. та К.-Р. звернулися до суду з позовами до Кримського державного авіаційного підприємства «Універсал-Авіа» (далі — ДАП «Універсал-Авіа») про відшкодування моральної шкоди.

Позивачі зазначили, що 28 квітня 2008 р. під час здійснення посадки гелікоптера, який належить ДАП «Універсал-Авіа», на самопідймальну плавучу бурову установку «Таврида» (далі — бурова установка), що є власністю державного акціонерного товариства «Чорноморнафтогаз» (далі — ДАТ «Чорноморнафтогаз»), сталася авіаційна подія, внаслідок якої загинули чоловіки М. та К. і син К.-Р., які перебували в трудових правовідносинах із ДАТ «Чорноморнафтогаз» і були на борту гелікоптера.

Пославшись на те, що зазначена авіаційна подія сталася з вини екіпажу гелікоптера (джерела підвищеної небезпеки), власником якого є ДАП «Універсал-Авіа», на підставі ст. 1167 ЦК позивачі просили стягнути з цього підприємства на їхню користь по 250 тис. грн кожній як відшкодування завданої моральної шкоди.

Під час розгляду справи до участі у справі як третю особу залучено ДАТ «Чорноморнафтогаз», як співвідповідача — Міністерство транспорту та зв'язку України.

Чорноморський районний суд АР Крим ухвалою від 27 вересня 2009 р. позовні вимоги М., К. та К.-Р. про відшкодування моральної шкоди об'єднав в одне провадження.

Рішенням Чорноморського районного суду АР Крим від 14 січня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду АР Крим від 21 червня 2011 р., позовні вимоги М., К. та К.-Р. задоволено частково: стягнуто з ДАП «Універсал-Авіа» по 100 тис. грн завданої моральної шкоди кожній; стягнуто з ДАП «Універсал-Авіа» на користь держави 1 тис. 700 грн судового збору, 30 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи; у задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Не погоджуючись з ухваленими у справі рішеннями, ДАП «Універсал-Авіа» оскаржило їх у касаційному порядку.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 5 вересня 2011 р. у відкритті касаційного провадження відмовив із підстав, передбачених п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК¹.

10 листопада 2011 р. ДАП «Універсал-Авіа» подало до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ заяву про перегляд ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. та просило скасувати зазначене судове рішення з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, пославшись на неоднакове застосування су-

¹У редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин.

дом касаційної інстанції статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КЗпП у подібних правовідносинах, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

На підтвердження наявності підстав для перегляду Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. ДАП «Універсал-Авіа» надало постановлені в аналогічних справах ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 вересня 2011 р., від 29 вересня 2011 р. та від 19 жовтня 2011 р., в яких міститься висновок про те, що моральна шкода, завдана членам сім'ї загибеллю їхніх рідних унаслідок авіаційної події, підлягає відшкодуванню на підставі ст. 173 КЗпП й Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон).

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 12 грудня 2011 р. поновила ДАП «Універсал-Авіа» строк на подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення та допустила до провадження Верховного Суду України цивільну справу за позовом М., К. та К.-Р. до ДАП «Універсал-Авіа», Міністерства транспорту та зв'язку України, третя особа — ДАТ «Чорноморнафтогаз», про відшкодування моральної шкоди для перегляду ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши за матеріалами справи наведені в заяві ДАП «Універсал-Авіа» доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що в задоволенні заяви ДАП «Універсал-Авіа» про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. слід відмовити з огляду на таке.

Суди встановили, що чоловіки М., К. та син К.-Р. перебували в трудових правовідносинах із ДАТ «Чорноморнафтогаз». Авіаційне обслуговування цього товариства з вантажопасажирських перевезень, зокрема виконання рейсів із перевезення вахтового персоналу, здійснювалось гелікоптерами ДАП «Універсал-Авіа» відповідно до договору на авіаційне обслуговування від 12 лютого 2001 р.

28 квітня 2008 р. під час здійснення посадки гелікоптера, який належав ДАП «Універсал-Авіа»,

коли він виконував рейс із перевезення вахтового персоналу на бурову установку, власником якої є ДАТ «Чорноморнафтогаз», сталася авіаційна подія, внаслідок якої члени персоналу бурової установки, які перебували на борту гелікоптера, загинули.

Відповідно до акта розслідування групового нещасного випадку від 9 липня 2008 р. причиною авіаційної події стали невідповідності екіпажу гелікоптера, що належить ДАП «Універсал-Авіа», до польотів на морські бурові платформи та незадовільний стан виробничого середовища.

Частково задовольняючи позовні вимоги М., К. та К.-Р. про відшкодування моральної шкоди, завданої загибеллю членів їхніх сімей унаслідок авіаційної події, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, виходив із того, що оскільки гелікоптер є джерелом підвищеної небезпеки і спір між сторонами виник із приводу відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичних осіб унаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відповідно до правил ч. 2 ст. 1187 ЦК на ДАП «Універсал-Авіа», як на власника джерела підвищеної небезпеки, слід покласти обов'язок відшкодувати М., К. та К.-Р. моральну шкоду, завдану внаслідок загибелі членів їхніх сімей.

У наданих ДАП «Універсал-Авіа» судових рішеннях як приклад неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КпЗП, суд касаційної інстанції погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що вимоги до ДАП «Універсал-Авіа» про відшкодування завданої моральної шкоди є безпідставними, оскільки нещасний випадок, у зв'язку з яким завдана моральна шкода, стався з потерпілими під час їхнього транспортування на бурову установку, що належить ДАТ «Чорноморнафтогаз», із яким потерпілі перебували в трудових правовідносинах. Тому такий нещасний випадок пов'язаний із виробництвом, а отже, завдана позивачам моральна шкода підлягає відшкодуванню на підставі ст. 173 КЗпП та Закону, а не на підставі ч. 2 ст. 1187 ЦК.

Таким чином, виявлено неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КпЗП.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції зазначених норм матеріального права, Верховний Суд України виходив із такого.

Відповідно до ст. 23 ЦК особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазна-

ла у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

За змістом ст. 1167 ЦК, якщо моральної шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, така моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади АР Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала.

Відповідно до ч. 2 ст. 1168 ЦК моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Згідно із частинами 1, 2, 5 ст. 1187 ЦК джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак

бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Таким чином, моральна шкода, завдана смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відшкодовується чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим) такої особи, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю, особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку незалежно від вини такої особи.

У справі, яка переглядається, установивши, що смерть працівників ДАТ «Чорноморнафтогаз» сталася внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки — гелікоптера, власником якого є ДАП «Універсал-Авіа», суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, дійшов обґрунтованого висновку про покладення на ДАП «Універсал-Авіа» — власника джерела підвищеної небезпеки — обов'язку відшкодувати М., К. та К.-Р. моральну шкоду, завдану смертю їхніх близьких.

Зазначені висновки відповідають установленим обставинам справи та нормам матеріального права, а доводи, наведені в заяві ДАП «Універсал-Авіа», цих висновків не спростовують.

За таких обставин підстав для скасування ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. немає.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁵ ЦПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви ДАП «Універсал-Авіа» про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. відмовив.

Поправка

У № 4' 2012 «Вісника Верховного Суду України» з технічних причин було допущено помилку. На с. 5 замість «Л.А. Лунс» потрібно читати «Л.А. Лунц».